

Se strinjate

Ali literatura lahko reši svet?

Andres Ehin

Ali literatura lahko reši svet? Da, veliko si da opraviti z reševanjem. To počne v družbi sodelavk – najbližje med njimi so druge umetnosti. So pa še druge sodelavke: znanost, filozofija, religija. Doslej ji je šlo dobro od rok. In upam, da ji bo šlo tudi v prihodnje. Vendar ne sami. V sodelovanju bo šlo.

Ali lahko reši ves svet, ali naj se omeji na določeno vrsto reševanja? Seveda se ne ukvarja z reševanjem vsega fizičnega sveta – vročih plinov in lave v središču Zemlje pa virusov in morskega dna in stratosfere in ščurkov.

Ne, literatura se osredotoča na naš svet, svet civiliziranih človeških bitij. V glavnem gradi duhovne in namišljene modele reševanja. Pravljice to počnejo v najčistejši in najpreprostejši obliki. Dobro in zlo se dramatično spopadata in dobro vselej zmaga.

Premagano zlo poskuša uničiti naš svet. Zmaga dobrega je znamenje rešitve našega sveta.

Detektivske zgodbe so pravljice sodobnega sveta: v njih poteka isti boj dobrega proti zlu. Zlobnega morilca ali tatu diamantov zmerom odkrijejo in kaznujejo. Dobro zmaga, in bralcem je to všeč.

Civilizirani svet je spet rešen.

Psihološki romani rešujejo naš svet na drug način. Bojišče dobrega in zla so človeške duše. Največkrat zmaga dobro, vendar ne nujno. Tu in tam so močnejše sile uničenja in človek naredi samomor ali jim kako drugače podleže. Toda vedno je načelo dobrega cenjeno in zlo obsojano. Te vrste romani so kot nekakšna svarila. Nevarnosti moramo poznati – potem se lahko dejavneje borimo za dobro v naših dušah in rešujemo svet človeške psihe.

Včasih v psihološkem romanu nastopi dobra in zelo poduhovljena oseba, ki se sprva zdi ne posebno pametna in rahlo smešna. Vendar bralci prav kmalu ugotovijo, da je ta človek pravi rešitelj duš, rešitelj sveta s človeškim bistvom, recimo nova podoba Jezusa Kristusa.

Romani Fjodorja Mihajloviča Dostojevskega so dragoceni in izraziti primeri spopadov med dobrim in zlim v človeški duši.

V tragedijah je dobro deležno fizičnih udarcev, duhovno in moralno pa slavi zmago. Svet duše je spet rešen. Tudi katarza je rešiteljica sveta.

Zlo je zelo dejavna, pretkana, spletkarska, bistra in zvita sila v pravljicah, detektivskih romanih in v večini psiholoških romanov, dram in tragedij. Mojster intrig. Kakor hudič preroka Manija je, začetnika manihejstva, vere, ki se je na Bližnjem vzhodu dolgo uspešno kosala s krščanstvom in islamom. Hudič preroka Manija je najdejavnejši

in najbolj zvit izmed vseh hudičev, kar jih poznajo religije sveta. Tudi rešiti naš svet takšnega hudiča je zelo zahtevna reč. Toda ko je premagan, je premagan dokončno. Srečni konec romana je popolna zmaga. Rešitelji našega sveta tu res slavijo zmagoslavje.

Je pa še en hudič, še en uničevalec našega sveta, ki ga lahko srečamo v literaturi. To pasivno in izenačujočo silo, ki obstaja prav povsod, teologi imenujejo hudič sv. Avgušтина, strokovnjaki za kibernetiko pa entropija.

Svetovna književnost pozna romane, v katerih se glavni junak ali junakinja ves čas zaletava z glavo v zid. Vseповsod se srečuje z mogočno in pasivno silo, pred katero sveta ne more rešiti. Sila je brezosebna, lahko je to totalitarni državni sistem, preogromen, da bi ga lahko natančno opisali, še pogosteje pa gre za brezimno, izenačujočo kozmično ali naravno silo – dolgočasje, fizično in psihično dolgočasje, ki uničuje raznolikost, vsakdo in vsaka stvar pod vplivom vsenavzočega hudiča izgubi obraz. Hudič sv. Avgušтина je izguba svežine, je starost, je drsenje v vedno hujšo puščobo.

Te vrste zlo je nemogoče popolnoma premagati. Zmaga je lahko le začasna in delna. Takšnega hudiča, takšno vsenavzočo entropijo lahko srečamo v Kafkovih in Camusevih romanih, na primer v *Procesu* in *Kugi*. Mogočni mehanizem brezobrazne države v Kafkovem romanu ubije bančnega uslužbenca K., Camuseva kuga sama izgine. Človeška bitja niso zmagovalci. Vendar tudi poraženci niso – uspelo jim je ohraniti svoje človeške vrednote, svoje samospoštovanje. Rešila so svoj

svet pred naslednjo epidemijo kuge. Rešila so najpomembnejšo lastnost človeštva – da proizvajajo negativno entropijo.

Kibernetika predstavlja entropijo kot osnovno usmeritev vesolja. Zelo malo krajev je, ki jih začasno obvladuje negativna entropija. Zemlja je eden od njih.

Literatura in religija sta bolj optimistični. Dobro v glavnem zmaga nad zlim, na straneh literarnih del je naš svet večinoma rešen.

Vsa literatura ni boj. Poezija se ne bori prav pogosto. V revolucionarnih obdobjih so vedno obstajali veliki pesniki, ki so se zavzemali za nove ideje in s proklamacijsko poezijo reševali svoj svet, v drugih, mirnejših časih pa je klasična poezija častila lepoto, tisoče in tisoče izrazov in obrazov lepote. Lepota narave, lepota drugega spola, lepota najrazličnejših izrazov življenja navdihuje pesnike. In po drugi strani – lepota pesmi pomaga bralcem najti novo in novo lepoto v naravi, v drugih ljudeh. Neverjetna raznolikost lepote je ena najboljših možnosti za premagovanje pustote, enoličnosti, entropije, hudiča sv. Avgušтина. To je prispevek poezije k reševanju sveta.

Sodobna poezija je drugačna od klasične, pogosto dela z disonancami – disonancami lepote in grdote. Lepota je božji atribut, atribut reševanja našega sveta. Grdota je atribut hudiča, atribut uničenja našega sveta.

Poezija in druge umetnosti gradijo iz podob, ki predstavljajo pot človeškega spoznanja od čutnega dojemanja do čustev in zamisli uma. Pot spoznanja in manifestacija žive in gibljive celote čutnih zaznav, čustev in razuma je zame pomembnejša od predstav. Vliva

nam življenje, ohranja nas sveže in mladostnega duha. To je najboljši način upora proti entropiji, hudiču sv. Avguština.

Mišljenje v podobah je dragoceno kot naraven in zelo oseben proces, ki se poraja v globinah avtorjeve čutne percepcije. To rešuje naš svet.

Ilustrativne podobe večinoma niso dosti vredne, saj ilustrirajo ideje drugih, ne avtorjevih. Zelo pogosto nosijo pridih plehkosti. Plehkost pa je neke vrste nivelacija in vodi nazaj v entropijo, nazaj k hudiču sv. Avguština.

Komercialni trendi in moda so plehki. Zelo redko naletimo na duhovito in svežo zabavo. Vendar ne verjamem, da bo prava literatura potonila v poplavnih valovih kiča.

V preteklosti sta revščina in nepismenost omejevali užitke v kulturi in literaturi. Zdaj je prvič v zgodovini na milijarde ljudi pismenih; začeli so uživati literaturo. Povsem razumljivo je, da v začetku zahtevajo izdelke nižjega ranga, celo primerke psevdokulture.

Pozabili smo, da so bile tudi v 19. stoletju pustolovske knjige in sentimentalne *volksbücher* veliko bolj priljubljene kot visoka literatura. Vulpus, avtor *Rinalda Rinaldinija* in mož Goethejeve sestre, je bil v prvi polovici 19. stoletja med Nemci dosti bolj priljubljen od samega Goetheja.

Krepki sedemdesetletni evropski gospodje in gospe so pozabili, kaj je bilo v šolskih letih njihovo najljubše branje – Burroughsov *Tarzan* in detektivke Edgarja Wallacea ali Agathe Christie.

Marginalizacija visokovredne literature je dejstvo, vendar jo krožki pametnih ljubiteljev še vedno berejo in občudujejo. Sem ter tja literatura doživi marginalizacijo, zamre pa ne.

Veliko vrednot literature, predvsem poezije, bo živelo naprej v multimedijskih cederomih.

Reševanje našega sveta s pomočjo umetnosti, mišljenja v podobah, se bo nadaljevalo.

Toda britanski profesor Hawking, avtor *Kratke zgodovine časa*, pravi, da bomo mi, organska človeška bitja, verjetno zgubili vodilno vlogo v našem svetu. V prihodnosti bodo reševali naš svet ter ohranjali in razvijali našo kulturo, vključno z literaturo, umetni umi, elektronski možgani. Razvoj umetne inteligence je nekajkrat hitrejši kot razvoj naravnega intelekta. Toda modri stroji bodo dovolj pametni, da bodo rešili tudi humanizem. To bo humanizem brez ljudi.

Edina možnost za ohranitev superiornosti bioloških organizmov nad elektronskim umom je učinkovit način genetske prefabrikacije človeških bitij. Gospe in gospodje, za nami bodo našo literarno produkcijo analizirali ali celo uživali elektronski možgani ali genetski mutanti. Vendar bo naš svet rešen z našo pomočjo. Celó že umrli pisatelji bodo pomagali, dokler se bodo njihova dela brala.

Prevedla Maja Kraigher